

УДК 334.012.64:004 (045)

Кузьміна О.М.,
к.т.н., доцент кафедри
Яремко С.А.,
к.т.н., доцент кафедри,
кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Kuzmina O.M.,
cand.sc.(techn.), assistant professor of the department
Yaremko S.A.,
cand.sc.(techn.), assistant professor of the department,
department of economic cybernetics and of information systems
Vinnytsia Institute of Trade and Economics KNUTE

THE PROBLEMS OF INFORMATIZATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE

Постановка проблеми. Головною метою інформатизації є створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації діяльності підприємства на основі формування та використання інформаційних ресурсів і сучасних технологій [1]. Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукомістких виробництв і високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства. Стратегія підприємства на інформатизацію є передумовою для його ефективної роботи і підвищення конкурентоспроможності. Однак, рівень інформатизації українського суспільства порівняно з розвинутими країнами Заходу становить лише 2–2,5 %, що не можна вважати задовільним [2]. Тому, проблеми інформатизації підприємств України є надзвичайно актуальними на сучасному етапі, оскільки їх вирішення має велике значення в створенні передумов для побудови цивілізованого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння інформатизації як важливої складової перетворень в сучасній економіці відображено у роботах Ф. Махлупа [3], М. Пората [4], Д. Белла [5], Л.Г. Мельника, [6], Т.І. Лепейко [7], О.І. Пушкаря [8]. Оцінці впливу процесу інформатизації на виробничі та організаційні технології присвятили свої дослідження Е. Брінелфсон [9], А.А. Козирев [10], А.Н. Щедрин [11], Т.П. Барановська [12], В.Б. Уткін [13], М.П. Войнаренко [14], В.М. Гужва [15], В.С. Пономаренко [16] та інші. Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено проблемам інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем ефективності впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України та розробка методологічних і практичних рекомендацій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринкових умовах розвиток і ефективне ведення бізнесу в Україні стає неможливим без впровадження інформатизації, яка забезпечує інтеграцію і зв'язок підприємств із зовнішнім середовищем, покращує якість послуг. На сучасному етапі розвитку в економіці зміни реалізуються через модифікацію існуючого стану відносин. Виробничі, організаційні, фінансові, технологічні, соціальні, політичні та інші відносини впливають на ті чи інші показники ефективності діяльності суб'єктів економіки (підприємств, фірм). За умов трансформації економічних відносин інформатизація стає одним із найважливіших чинників виживання підприємств.

Мета інформатизації – це забезпечення підприємства необхідною і достатньою інформацією в усіх сферах діяльності, підвищення продуктивності праці на основі широкомасштабного використання інформаційних технологій (ІТ), зростання економічного потенціалу, покращення соціально-економічних умов. Впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу полягає у процесі, комплексі заходів, спрямованих на використання інформаційних технологій для досягненні певної мети. Даний тип підприємств – це досить специфічний об'єкт управління. До їх особливостей відносяться невеликий масштаб діяльності, її мобільність, відносно

невеликий середньостатистичний термін існування, слабка стійкість щодо впливу зовнішнього середовища, відносно високий ступінь ризику. Тому, таким підприємствам необхідне ефективне управління. Ефективне управління потребує оптимальної взаємодії різних ресурсів, у тому числі й інформаційних, які відіграють ключову роль у діяльності будь-якого суб'єкта ринкової економіки, забезпечуючи автоматизацію бізнес-процесів підприємства малого та середнього бізнесу та більш чітке і гнучке управління. У свою чергу, впровадження інформаційних технологій у процес управління підприємством здатне забезпечити його конкурентоспроможність, зайняти найбільш вигідну позицію на ринку. Основне завдання ІТ полягає у підготовці і наданні інформації, необхідної для забезпечення управління всіма ресурсами підприємства, створенні єдиного інформаційного та технічного середовища для управління економічним об'єктом. Таким чином, ефективне управління підприємством, в першу чергу, залежить від використання ІТ, які забезпечують своєчасною, об'єктивною і точною інформацією. Єдине інформаційне середовище дозволяє забезпечити вирішення таких завдань [14]:

- прямий, своєчасний доступ до інформаційного продукту (точна інформація про хід виробничого процесу в просторі та часі);
- ефективна координація внутрішньої діяльності та оперативне розповсюдження різноманітних повідомлень;
- більш ефективна взаємодія із суміжниками щодо технологічних маршрутів за рахунок використання інформованих та наочних засобів відображення та передачі-прийому повідомлень;
- виділення необхідного і неперервного часу для менеджерів всіх ланок на такі високоефективні види діяльності, як аналіз та прийняття рішень за рахунок зменшення часу на здійснення малопродуктивної діяльності;
- використання якісно кращої технології системного аналізу та проектування оперативного управління на нижніх та середніх ланках управління виробництвом;
- постійне поповнення необхідною інформацією;
- своєчасне забезпечення відповідних споживачів достовірними даними;
- збір, реєстрація, обробка та видача даних про стан та результати роботи об'єктів управління для інформування вищих органів управління;
- розподіл інформації між адміністрацією, структурними підрозділами та виконавцями, відповідно до їхньої участі в управлінському процесі.

Основна мета інформаційної технології – отримати необхідну для користувача інформацію в результаті цілеспрямованих дій з переробки первинної інформації. ІТ тісно пов'язані з інформаційними системами (ІС), які є для них основним середовищем. Реалізація функцій інформаційної системи неможлива без використання орієнтованої на неї інформаційної технології. Використання ІС дозволяє: використовувати єдиний інформаційний простір; застосовувати математичні методи в економіці; узгоджувати економічні процедури з рекомендаціями світової спільноти. Таким чином, інформаційна технологія відображає сучасне уявлення про процеси перетворення інформації в інформаційному середовищі.

Для ефективного застосування інформаційних технологій підприємства повинні дотримуватись принципів систематизації інформаційних потоків: забезпечення повноти й достовірності обліку всіх сторін господарської діяльності; мінімізація інформаційного шуму й обмеження інформаційного надлишку тільки вимогами надійності; забезпечення безперервного зв'язку між зовнішньою і внутрішньою інформацією та прийняття рішень на всіх рівнях ієрархії управління [7].

Для підприємств малого та середнього бізнесу характерно розв'язання наступних задач за допомогою ІТ: спочатку необхідно формувати, збирати і коригувати інформацію про аналітичну проблему. Наступним етапом є опрацювання аналітичної інформації за заданими параметрами, потім підготовка інформації для інших видів аналізу. Важливим етапом в цьому процесі є опрацювання інформації для функціональних автоматизованих робочих місць фахівців. Визначальними мотивами впровадження ІТ даним класом підприємств є бажання оптимізувати облік і контроль, зменшити витрати, оптимізувати управління при можливому територіальному розподілі підприємства, забезпечити прозорість для інвесторів, збільшити частку ринку. При цьому, правильна обрана ІТ допоможе ефективно використовувати та застосовувати всі ресурси для оптимізації діяльності підприємства. Оскільки використання інформаційних технологій на підприємствах спрямоване на підвищення якості управління всього підприємства, то показники його ефективності мають бути інтегрованими. Все це викликає необхідність розробки методики потенційно необхідних інформаційних технологій. Успішне впровадження інформаційної технології обов'язково передбачає серйозну попередню роботу з реорганізації та оптимізації бізнес-процесів. Недотримання цих вимог може призвести до невдачі. Можна виділити три основні напрями формування факторів, які обумовлюють успішне впровадження інформаційних технологій – це потреби підприємства, потреби користувачів і наявність технічних засобів. Впровадження автоматизованих інформаційних систем та технологій дозволяє переходити на нові методи управління підприємством. Отже, сучасні

інформаційні технології здатні не тільки цілком задовольнити вимоги виробничих систем, але й виступають важливою передумовою їхнього розвитку.

В основі управління будь-яким процесом повинні лежати принципові підходи й методи, які слугують не тільки методологічною основою її функціонування, але й є інструментом практичного впливу з боку керуючої системи. Загальні вимоги, що пред'являються об'єктом інформатизації (підприємством) до інформаційних систем управління [15]:

- реалізація управлінських функцій в повному обсязі, у задані терміни з необхідним рівнем якості одержуваної інформації для цілей управління;
- застосування ефективних технологій збору, реєстрації, передачі, зберігання, обробки та представлення інформації;
- надійність комп'ютерних інформаційних систем управління;
- захист інформації;
- високий ступінь адаптивності комп'ютерної інформаційної системи управління.

Користуючись даними вимогами та загальними принципами створення систем управління [16], можна сформулювати методологічні принципи для системи управління інформатизацією підприємств будь-якого рівня та організації:

1. Принцип оптимальності, який дозволяє приймати найбільш ефективний варіант інформатизації з безлічі розглянутих (у самому понятті інформатизації закладене завдання створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб [17]). Практичне застосування цього принципу обмежується значною трудомісткістю формування безлічі варіантів і складностями підбору інтегрального критерію оптимізації.

2. Системний підхід, де об'єкт розглядається одночасно як єдине ціле (система) та як взаємопов'язана сукупність незалежних складових: елементів, процесів. Для інформатизації як процесу характерний тісний взаємозв'язок між окремими компонентами структури об'єкту. Структура – це сукупність стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують його цілісність і тотожність самому собі (збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах). Даний принцип підтримує багатофункціональну організацію об'єкта та дозволяє ефективно вирішувати завдання інформатизації. Практична реалізація даного принципу полягає в тому, що при інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу на першому місці постає необхідність системного підходу при розробленні та побудові єдиного інформаційного середовища об'єкту інформатизації, а саме – аналіз рівнів управління: виділення цілей, об'єктів, методів ресурсів, технологічних процесів, технологій. Якщо компоненти визначені правильно й повно і для опису їх взаємодії достатньо методів, то можливо сформулювати модель системи на інформаційному рівні. Після визначення доступних ресурсів компонентів можливо створення економічної моделі системи. Використання досягнень інформаційних технологій дозволяє змоделювати результати прийняття різних варіантів управлінських рішень та вибрати оптимальне. У цьому полягає одна з головних переваг інформаційних технологій над методом спроб і помилок при управлінні лише на основі досвіду.

3. Принцип комплексності, який спрямований на формування єдиного рішення як комплексу взаємопов'язаних елементів. Даний принцип забезпечує всебічний підхід до впровадження інформатизації. Реалізація цього принципу - це створення єдиного організаційного, правового, технологічного, програмного, кадрового забезпечення, необхідних для нормального функціонування інформаційної технології.

4. Принцип розвитку полягає в тому, що об'єкт інформатизації створюється з урахуванням можливості постійного поповнення і оновлення функцій системи і видів її забезпечення. Швидкий розвиток комп'ютерної техніки, поява нових технологій обробки інформації потребують глибокого аналізу перспектив потреб підприємства, тому що здатні викликати серйозні економічні втрати. Практична реалізація цього принципу - не стримуючи впровадження досягнень НТП у практичну діяльність, намагатися знизити витрати на всі види ресурсів при подальшому розвитку інформаційних технологій.

5. Принцип сумісності, який полягає в забезпеченні взаємодії різних компонентів ІС в процесі функціонування економічного об'єкту, що забезпечує виконання інтеграційної функції. Це забезпечення системної єдності методичних підходів у вирішенні проблем інформаційної, технічної, програмної сумісності всіх компонентів ІС.

Для того, щоб передбачити вплив негативних чинників при впровадженні ІТ, необхідно застосовувати інтегральну оцінку ефективності впровадження ІТ та враховувати різні складові ефективності, що містить маркетингову, організаційно-управлінську, економічну та соціальну ефективність. А саме, економічний ефект впровадження ІТ проявляється в підвищенні рентабельності підприємства, прибутку його діяльності, скороченні терміну окупності тощо. Організаційно-управлінський ефект характеризується результатами роботи інформаційного та мотиваційного забезпечення процесу впровадження ІТ, а також позитивними показниками реалізації функцій планування та прогнозування, реалізації й контролю. Маркетинговий ефект проявляється у забезпеченні конкурентоспроможності ІТ та збільшенні кількості лояльних і потенційних споживачів з метою найбільш повного задоволення потреб, що існують на ринку. Соціальний ефект

упровадження ІТ характеризується насамперед підвищенням рівня життя населення, розвитком інфраструктури середовища проживання населення, якістю кадрового забезпечення та підвищенням привабливості інвестиційного клімату на рівні регіонів, галузей діяльності та ін. Результати оцінювання ефективності впровадження ІТ у розрізі зазначених ефектів дозволяють розробити комплекс управлінських заходів, які відповідають показникам кожного ефекту.

Одночасно з величезними можливостями, які відкриває перед Україною інформатизація, цей процес має негативні наслідки, що, за умови їхнього ігнорування, можуть призвести до серйозних проблем. Недосконала нормативно-правова база інформаційної сфери не забезпечує усіх потреб щодо побудови інформаційного суспільства; відсутня координація зусиль державного та приватного секторів економіки, що знижує ефективність використання наявних ресурсів; заниженим є рівень інформаційного представлення України у Інтернет-просторі; недостатня державна підтримка виробництва засобів інформатизації та програмних засобів; урізаний бюджет інформатизації не забезпечує задоволення потреб економіки та суспільного життя. Основними причинами відставання рівня інформатизації в Україні є нерозвиненість інформаційної інфраструктури, відсутність бажання у керівників вітчизняних підприємств до впровадження технологій електронного бізнесу, недосконалість нормативно-правової бази у галузі інформатизації, низький рівень комп'ютерної та інформаційної обізнаності населення, застосування застарілих методів навчання без прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій. Незрозумілим є таке становище на фоні наявного в Україні потенціалу та можливостей. Адже, існують необхідні передумови для формування нового суспільства: власний історичний досвід розвитку інформатизації, здобутки вітчизняних вчених у вигляді безлічі концепцій інформаційного суспільства, наявність підприємств, що за специфікою діяльності пов'язані з розвитком інформаційних технологій, висококваліфіковані кадри. На ринку існують багато інформаційних технологій для інформатизації бізнесу, але через недостатність коштів на ліцензійні програми та брак спеціалістів відповідної кваліфікації – інформатизація знаходиться на недостатньому рівні [17]. Основні проблеми полягають в тому, що існуючий господарський механізм не сприяє широкомасштабній та ефективній інформатизації, відсутня система психологічної підготовки суспільства до усвідомлення необхідності інформатизації, оцінки її значущості для перебудови і демократизації життя. Поряд з цим, на нашу думку, необхідне прийняття комплексу законодавчих і нормативних актів, які створюють необхідну правову основу інформатизації. Очевидно, що інформаційні технології перетворилися на один з найважливіших компонентів сучасної ринкової інфраструктури. Для покращення ситуації щодо інформатизації малого та середнього бізнесу потрібно поступово нарощувати фінансові ресурси для впровадження нових технологій, розвитку науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Результатами впровадження інформатизації на підприємства мають бути показники стабільності діяльності підприємства та зацікавленість споживачів у продукції. Це надасть можливість збільшити обсяги виробництва і продажу продукції, розширити сферу послуг, розвинути систему електронної торгівлі, а також зменшити витрати на рекламну діяльність. Потрібно зазначити, що найбільший економічний ефект властивий тим підприємствам, які активно використовують сучасні засоби комунікацій та мережеві технології. Але все це вимагає відповідної кваліфікації фахівців і систем керування інформаційними ресурсами.

Висновки з проведеного дослідження. На сьогодні рівень інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу в Україні не можна вважати задовільним. Саме тому розвиток інформатизації, інформаційного суспільства є одним з національних пріоритетів і розглядається як загальнонаціональне завдання. В умовах кризи економічна ефективність підприємств залежить від багатьох факторів, але їх керівники повинні трансформувати свою діяльність для ефективного управління бізнесом, де головна увага приділяється процесам інформатизації. Якщо говорити про проблеми ефективності інформатизації малого та середнього бізнесу, то у даному випадку не існує єдиного комплексного підходу до інформатизації, також не реалізована повноцінна система використання інформаційних технологій у виробничій і управлінській сфері. На нашу думку, для зміни існуючої ситуації перспективним стає дотримання методологічних та практичних рекомендацій щодо ефективного впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України. Запропоновані рекомендації спрямовують підприємство на побудову єдиного інформаційного середовища. Саме це дозволяє сформувати оптимальну модель об'єкту інформатизації та отримати найбільший економічний ефект від впровадження (підвищення рентабельності підприємства, прибутку його діяльності, скорочення терміну окупності та ін.). Сьогодні, в умовах жорсткої конкурентної боротьби, використання інструментів інформатизації (інформаційних систем та технологій) сприяє підвищенню рівня рентабельності сучасного підприємства, що значною мірою впливає на покращення розвитку малого та середнього бізнесу та національної економіки в цілому.

Література

1. Про національну програму інформатизації: закон України (1998) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/lav/>.
2. Сайт Мінпромполітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57967&cat_id=57966.
3. Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States / Machlup F. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1962. – 416 p.
4. Porat M. The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape) / Porat M., Rubin M. – Washington: Office of Telecommunications, 1977. – 63 p.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
6. Мельник Л.Г. Социально-экономические проблемы информационного общества / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 430 с.
7. Лепейко Т.І. Основи інформаційної економіки : навч. посібник / Т.І. Лепейко, О.В. Мазоренко.– Харків: ХНЕУ, 2012. – 136 с.
8. Пушкарь А.И. Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратегии, механизмы): научное издание / А.И. Пушкарь, Е.Н. Грабовский, Е.В. Пономаренко. – Харьков: ХНЭУ, 2005. – 480 с.
9. Brynjolfsson E. Understanding of Digital Economy: Data, Tools, and Research / E. Brynjolfsson, B. Kahin. – Cambridge, Mass. The MIT Press, 2000. – 401 p.
10. Козырев А.А. Информационные технологии в экономике и управлении : учебник / А.А. Козырев. – С-Пб. : Изд-во «Михайлова В.А.», 2003. – 496 с.
11. Щедрин А.Н. Электронные информационные ресурсы в информационной экономике : монография / А.Н. Щедрин. – НАН Украины: Институт экономики промышленности, 2003. – 232 с.
12. Информационные системы и технологии в экономике : учебник / Т.П. Барановская, В.И. Лойко, М.И. Семенов, А.И. Трубилин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 416 с.
13. Уткин В.Б. Информационные системы и технологии в экономике : учебник для вузов / В.Б. Уткин, К.В. Балдин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 335 с.
14. Войнаренко М.П. Інформаційні системи і технології в управлінні організацією : навч. посібник / М.П. Войнаренко, О.М. Кузьміна, Т.В. Янчук. – Вінниця : «Едельвейс і К», 2015. – 496 с.
15. Гужва В.М. Інформаційні системи і технології на підприємствах : навч. посібник / В.М. Гужва. – К. : КНЕУ, 2001. – 400 с.
16. Інформаційні системи і технології в економіці: посібник для студентів ВНЗ / В.С. Пономаренко, Р. К. Бутова [та інш.]. – К. : Академія, 2002. – 542 с.
17. Інформатизація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/>.

References

1. National Program of Informatization: Law of Ukraine (1998), available at: <http://nbuv.gov.ua/lav/>, (access date: February 20, 2016).
2. Web-site Ministry of Industrial Politics, available at: <http://nbuv.gov.ua/lav/>, (access date: February 28, 2016).
3. Machlup, F. (1962), The production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 416 p.
4. Porat, M. and Rubin, M. (1977), The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape). Washington: Office of Telecommunications, 63 p.
5. Bell, D. (1999), *Gryadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting], Academia, Moscow, Russia, 956 p.
6. Melnik, L.G. (2005), *Sotsialno-ekonomicheskie problemy informatsionnogo obshchestva* [Socio-economic problems of the information society], ITD «Universitetskaya kniga», Sumy, Ukraine, 430 p.
7. Lepeyko, T.I. and Mazorenko, O.V. (2012), *Osnovy informatsiynoi ekonomiky* [Fundamentals of Information Economy], tutorial, KHNEU, Kharkiv, Ukraine, 136 p.
8. Pushkar, A.I., Grabovskiy, E.N. and Ponomarenko, E.V. (2005), *Strategicheskoe upravlenie razvitiem elektronogo biznesa i informatsionnykh resursov predpriyatiya (modeli, strategii, mekhanizmy)* [Strategic management of development of e-business and enterprise information resources (models, strategies, mechanisms)], KHNEU, Kharkov, Ukraine, 480 p.
9. Brynjolfsson, E. and Kahin, B. (2000), Understanding of Digital Economy: Data, Tools, and Research, Cambridge, Mass. The MIT Press, 401 p.
10. Kozyrev, A.A. (2003), *Informatsionnye tekhnologii v ekonomike i upravlenii* [Information technologies in economics and management], textbook, Publishing house «Mikhaylova V.A.», St-Peterburg, Russia, 496 p.
11. Shchedrin, A.N. (2003), *Elektronnyye informatsionnyye resursy v informatsionnoy ekonomike* [Electronic information resources in the information economy], monograph, NAN Ukraine «Institut ekonomiki promyshlennosti», Kyiv, Ukraine, 232 p.
12. Baranovskaya, T.P., Loyko, V.I. et al. (2003), *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike* [Information systems and technologies in economy], textbook, Financy & statistika, Moscow, Russia, 416 p.
13. Utkin, V.B. and Baldin, K.V. (2003), *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike* [Information systems and technologies in economy], textbook, YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 335 p.
14. Voinarenko, M.P., Kuzmina, O.M., and Yanchuk, T.V. (2015), *Informatsiini systemy i tekhnologii v upravlinni orhanizatsiieiu* [Information systems and technologies in management organization], tutorial, Publishing house «Edelweis i K», Vinnitsa, Ukraine, 497p.

15. Huzhva, V.M. (2001), *Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidpriemstvakh* [Information systems and technology in enterprises], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 400 p.
16. Ponomarenko, V.S., Butova, R.K. et al. (2002), *Informatsiini systemy i tekhnolohii v ekonomitsi* [Information systems and technologies in economy], textbook, Academia, Kyiv, Ukraine, 542 p.
17. Web-site Computerization, available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>, (access date: March 28, 2016).

*Рецензент: д.е.н., професор Вінницького
торговельно-економічного інституту КНТЕУ О.М. Ткачук*